

ROZHOVOR S PROM. HIST. VĚROU BERÁNKOVOU

Proč jste se rozhodla pro studium archivnictví?

Moje cesta k oboru nebyla zdaleka přímočará a neobejdu se zde bez několika slov o dětství a školních letech. Narodila jsem se v rodině finančního úředníka, ale humanitním směrem mě vedla maminka, za svobodna středoškolská profesorka latiny (mezi její žáky patřili např. Jiří Tywoniak a Rudolf Mertlík); na moji povahu k tomu hodně působily neustálé obavy o maminičino nepevné zdraví. Můj ročník (1939) byl silně postižen školskou reformou v červnu 1953: tehdy byla zrušena čtvrtá třída devítileté střední školy, která by nás byla po prázdninách čekala, a my jsme se museli během tří neděl nejen připravit na závěrečné zkoušky, ale i rozhodnout, čemu se chceme v budoucnu věnovat. Ve čtvrti, kde jsme bydleli, kupodivu bez jakéhokoli politického prověřování přijímali do 9. třídy nově vzniklé jedenáctiletky všechny žáky se samými jedničkami, a tak jsem se – s obavami – rozhodla, že to zkusím. V našem případě náhodou nešlo o školu ledajakou: prestižní dívčí gymnázium Elišky Krásnohorské ve Vodičkově ulici se stalo 19. jedenáctiletou střední školou v Praze – Braníku a jeho elitní profesorský sbor nejen stihl za prázdniny přestěhovat ústav z centra do moderní budovy na předměstí, ale dokázal se smířit i s budoucí výukou koedukovaných tříd, v nichž navíc části žáků chyběl ročník. Doučovali nás mladší velmi obětavě a výuka všeobecně byla v rámci tehdejších možností velmi kvalitní, prakticky nepolitická, zaměřená i na přípravu na budoucí vysokoškolské studium. Nezapomenou např. na výklad paní dr. Chocholové o Komunistickém manifestu (vydání, shrnutí obsahu ... , což se mi později velmi hodilo). Mimochodem, tuto školu absolvovala ještě ve Vodičkově ulici Pavla Burdová a po dalším přestěhování na Budějovickou Magda Zahradníková-Zikmundovská.

Profesoři mě ze záhadných důvodů směřovali na fakultu Matematicko-fyzikální, ale já jsem se k jejich překvapení jako jediná ze třídy přihlásila na Filozoficko-historickou, protože mě – v mladickém romantismu – zaujala historická archeologie; literaturou mě zásoboval náš rodinný přítel doc. Rudolf Turek. Přijímací řízení proběhlo hladce (i když ne bez zkoušky, takže velké úsilí vynaložené na dosažení vysvědčení se samými jedničkami, které mělo údajně automatické přijetí umožnit, se ukázalo zbytečným). Zajímavá – a, myslím, málo známá – byla skutečnost, že právě na jaře r. 1956, asi v souvislosti s událostmi

v Maďarsku, nastalo kratičké politické uvolnění, což se projevilo i u přijímacího pohovoru, třeba při ruštině, když komise s radostí přijala moji odpověď na otázku po posledních dílech Fadějeva, že žádná nebyla, protože už se věnoval jen politice – a již se na nic neptali. Hlavní část zkoušky – u akad. Filipa a Eisnera – byl velmi zajímavý rozhovor o české obrozenecké literatuře, historii (došlo i na ten Komunistický manifest), ale nic o archeologii, což se brzy vysvětlilo: akademik Filip nejen že nepřijímal dívky, ale nemohl pro příští školní rok ročník archeologie vůbec otevřít. Naznačili mi však, že budu zřejmě přijata, nabídnou mi ale jiný obor. Musela jsem nakonec volit mezi kombinací latina-čeština (proti ní mluvily mé nedostatečné předběžné znalosti latiny a obavy z pedagogického působení) nebo jednooborové archivnictví (o tom jsem nevěděla teprve nic, ale romantická představa sedět nad starým papíry, pokud možno ne moc mezi lidmi ...). Rozhodla jsem nakonec během dvouhodinové cesty autobusem od venkovských příbuzných, k nimž jsem se odjela po zkoušce zrekreovat, a pochopitelně ve prospěch oné druhé možnosti.

Přijímací zkoušky na archivnictví už tedy nebyly?

Nebyly, ty dělali pouze ti, kdo se na obor hlásili přímo, tedy ani ne polovina z našeho čtrnáctičlenného kroužku (velmi početného ve srovnání s předchozími i následujícími ročníky); jinak nás „setřáslí“ z jiných oborů, rovněž neotevřených, jako byly dějiny umění, dějiny hudby – tam se hlásil Vojtěch Sýkora, národopis atd. Sestava se později trochu vykrytalizovala (začínal s námi také nynější slavný germanista Václav Bok).

Jakou jste měla představu o studiu?

Nepříliš konkrétní, ale slibovala jsem si od studia mnoho, zvláště po prázdninách strávených nad tehdy dostupnou literaturou k pomocným vědám, kterou mi doporučil dr. Haas; za ním mě jako za svým přítelem totiž (pro první orientaci) poslal dr. Turek, jenž zřejmě uvítal, že se již nebudu zabývat archeologií. Tedy – směs zvědavosti a velkého očekávání, notně ochlazená na začátku semestru při pohledu na seznam přednášek. Převaha času se věnovala tomu, co jsme pak přezvali na „základní vědy historické“, hlavně politické ekonomii a základům marxismu, tedy nekonečné hodiny prosezené nad „Kapitálem“ atd. Úlevou byly jen přednášky doc. Sobotky z dějin filozofie, které sem také patřily. Pokud jde o historii, přednášky jsme navštěvovali s asi 30členným kroužkem kolegů, kteří ji studovali jako hlavní obor (spolu s češtinou) – tzv. společný základ; vědělo se, že u archivářů to není hlavní předmět zájmu a také požadavky u zkoušek nebyly

přehnané, zvláště v případě světových dějin; prehistorii nám přednášel opět akademik Filip, následovaly dějiny starověku (Pečírka, Burian), středověku a raného novověku (Polišenský a Hroch), české dějiny u Kavky, 19. a 20. stol. potom u Červinky a Olivové. Prosemináře vedl prof. Husa, zastupovaný většinou J. Kašparem (šlo většinou o bibliografii k různým tématům), zajímavější byl pak seminář s J. Petráněm, který nás učil psát recenze, rozepisovali jsme také berní rejstříky a sledovali vývoj držby statků ...

S pomocnými vědami jsme se začali seznamovat při přednáškách společně s historií a byly zde nezapomenutelné výklady dr. Fialy ve velké posluchárně, přednášené spatra, přehledně, systematicky, bez přehnaného důrazu na literaturu; moc jsme se na to vždy těšili a vše si zapisovali (skripta k jednotlivým oborům pomocných věd vznikala až později). Fiala nám – tedy již pouze archivářskému kroužku - potom přednášel ještě základy archivnictví (prakticky „Základní pravidla pro zpřístupňování“) a středověkou paleografii, tehdy byl už bohužel velmi nemocný; a začal se objevovat I. Hlaváček s dalšími disciplinami počínaje diplomatikou, následovala chronologie atd. Kladl pro změnu na literaturu velký důraz a zpočátku jsme se ho při zkouškách velmi obávali (na zkoušku z diplomatiky jsem se vypravila, netušíc, že další „odvážlivec“ přijde až za tři neděle); byl ale nesmírně věcný, spravedlivý, a věděli jsme, že stačí znát. Učilo nás i několik externistů: numismatiku doc. Nohejlová (zaujalo nás mj., že nikdy neuváděla jména, ani autorů literatury – prý si jména v hlavě „odblokovala“ za války, když byli pracovníci muzea vyslýcháni gestapem pro ukrývání exponátů), doc. Roubík nám při semináři novověké paleografie nosil i obtížné ukázky písem italských; velmi jsme se báli zkoušky z dějin práva u přísného profesora Vaněčka. Byli jsme prvním ročníkem, kterému již nepřednášel prof. Vojtíšek, ale stejně jsme zažili osobně přímo galerii postav, o níž nynější mladí kolegové již jen slýchají ...

Důležitou součástí byla výuka jazyků; přebíhali jsme na ni ze začátku do vypůjčené místnosti v paláci Kinských, kde byla, tuším, umístěna část knihovny historického semináře. Pro ty z nás, kteří neznali základy latiny a němčiny ze střední školy, to byla situace obtížná, což naštěstí nebyl můj případ. Ve vyšších ročnících jsme si pak oblíbili doc. Kamínkovou, která nám kromě gramatických výkladů středověké latiny dělala systematické přehledy latinských termínů pro jednotlivé obory života ve středověku, a hlavně dr. Urbanovou, která se při středověké němčině neomezovala na pověstné Niebelungy, ale probírala s námi i právníkou literaturu. Noblesní prof. Vážný nás po dva semestry učil staročestinu a zkouška u něho (výklad gramatiky na předem vybraném textu) byla záležitostí doslova velice příjemnou.

Orientovala jste se od počátku na medievistiku?

Ano, to mě přitahovalo nejvíc. První naše pokusy v tomto ohledu vznikaly v semináři dr. Truce, který mezi nás rozdělil manželky českých panovníků až do husitské doby, abychom zpracovali jejich kanceláře. V případě „mé“ Kunhuty Uherské byla možnost zabývat se vedle listin i tzv. jejím formulářem; dr. Urbánková v Univerzitní knihovně mi ochotně půjčila jeho fotokopie a ukázaly se nějaké paleografické souvislosti s listinami. O věci věděl prof. Šebánek a jedna jeho žákyně to na jeho upozornění opublikovala; měla jsem radost, že jsem objevila sice objevené, ale samostatně. Tedy 30stránková seminární práce jako první „medievistický“ pokus.

Byl systém archivních praxí?

Praxe byly povinné, už ale nevím přesně, v jakém rozsahu; nabídky přicházely z jednotlivých archivů. Já jsem ještě s jednou kolegyní pracovala po 1. i po 2. ročníku vždy měsíc v Náchodě. Byl to vlastně první „dotek“ s materiálem, nejprve řazení patentů a pak již pořádání statků broumovského kláštera pod vedením dr. Bouzy; velice se nám věnoval i po teoretické stránce, byla to skutečně výborná škola praxe. Ve Státním ústředním archivu jsme nejprve kontrolovaly pro dr. Čáňovou pozemkové knihy před jejich extradicí; to již vznikala stálější sestava – kolegyně Kovárníková (později Sprušilová), Šmerdová a já – která pokračovala společně v praxích i nadále, hlavně pak u tehdejší správkyně gubernia M. Čermákové. Ta nám svěřila jakousi katalogizaci (převážně podle elenchů) Komise vojenských špitálů, vyhledala i spisy k úvodu, a tak vznikla během dvou semestrů úplná pomůcka, což bylo od začátku jejím úmyslem. Naše trojice si společně i přivydělávala – např. v Židovském muzeu při rovnání kartoték nápisů na židovském hřbitově pro dr. Munelesa. Poslední praxe – pět týdnů v Třeboni – potom již souvisela s diplomní prací, které jsem se tam mohla na polovinu úvazku věnovat; zbytek bylo pořádání velkostatků pod vedením tehdy čerstvé absolventky klasické filologie z Brna Jany Nechutové, s níž jsem přímo v archivu v místnosti za studovnou i bydlela a často se večer tajně plížila pod „dlouhou chodbou“ podívat se na nějakou listinu ...

Jaký byl Váš ročník?

Byla v něm řada osobností, které se pak velmi dobře uplatňovaly – z „hochů“ Karol Bílek – nadšený sobotecký lokálpatriot, Zdeněk Pousta, Ivan Štoviček se zájmem o vojenskou správu, Stanislav Šisler se svojí odvahou zpracovávat moderní materiál a později objevenými pedagogickými schopnostmi,

nadaná Jana Wiesenbergová-Šámalová, i ti, které pak čekala velká kariéra přímo v archivu nebo na Archivní správě – Vojtěch Sýkora a jeho paní Helena Chudobová, vlastně i naše „praktikantská“ trojice se pak v archivu uplatnila. Prostě nezvykle početný ročník vydal i osobnosti s předpoklady pro vědeckou práci.

Který pedagog Vás nejvíce zaujal, ke komu se hlásíte?

Rozhodně Zdeněk Fiala, jako pedagog systematickostí a exaktností výkladu, o které jsem již mluvila a která byla také blízká mému přístupu ke studiu. A osobně pro schopnost sledovat a pochopit někdy nejednoduchou situaci posluchače a nenápadně pomoci, což se v mém případě zvláště projevilo. Pro jeho povahu bylo ovšem charakteristický určitý skeptický odstup od všeho, nevyjímaje jeho vlastní zdraví ... O jeho nekompromisních stanoviscích ve vědeckých sporech, která mu byla vytýkána, neřeknu nic – šlo to nějak mimo mne. A prof. Hlaváček? Považuji se jednoznačně za jeho žákyni, a to od samého začátku, kdy jsem se jako první přihlásila do jeho diplomního semináře. Vlastně není tak zcela obvyklé, aby žák mohl sledovat celou dráhu učitele od nejskromnějšího počátku až po vrchol (přeplněný a dojatý sál archivu na Chodovci při oslavě páně profesových osmdesátin mluví za mnoho ...).

Jakou jste měla představu o své profesní budoucnosti?

Vlastně mě nikdy nenapadlo uvažovat o jiném oboru působení než v archivu, a toto původní rozhodnutí jenom upevnily archivní praxe, kterými jsem prošla. Tedy žádné uvažování o případné dráze pedagogické, kde se považuji za vyslovený antitalent, a tím méně vědecké, jako např. v Historickém ústavu apod.; jen mě vždy velmi přitahovaly edice, které bych ovšem od práce archiváře neoddělovala, myslím, že by měly být její součástí. A pokud jde o konkrétní působiště, dost jsem propadla kouzlu třeboňského archivu, ale místo tam, myslím, tehdy nebylo, ani jsem se po něm neptala, ostatně – vzdálenost od rodiny by byla příliš veliká. Když se tedy vyskytla nabídka pracovat v SÚA, bylo na celý život rozhodnuto ...

Jak jste si vybrala téma pro svoji diplomní práci?

Koncem třetího ročníku (1959) jsme se museli rozhodnout pro jeden z diplomních seminářů. Prof. Fiala, který dříve varoval před přílišnou orientací na středověk, v praxi těžko uplatnitelnou („např. v SÚA je jedna místnost listin, dvě patra materiálu do r. 1848 a mladší materiál zaujímá těch ostatních 11 budov“) nyní začal doporučovat, aby se někteří z nás přihlásili do nově otevřeného prvního semináře as. Hlaváčka; sám si ponechal seminář novověký

(prakticky jeho členové pak zpracovávali na Těšnově u dr. Honce témata týkající se patrimoniální správy). V první chvíli jsem se přihlásila jediná, abych si ještě naposled „užila“ práce s listinami; nakonec se nás našlo šest (Šmerdová, Wiesenbergová-Šámalová, Kovárníková-Sprušilová, Pousta a Štoviček) a všichni jsme si snadno vybrali z témat, která I. Hlaváček vymyslel často jakoby přímo „na tělo“ někoho z nás (vzpomínám na „městské svazy v husitství“ pro Ivana Štovička, „kanceláře manželek Karla IV.“ pro Janu Šámalovou atd.); „česky psané listiny“ (původně se to mělo jmenovat více „filologicky“ – „pronikání češtiny do listin“) byly na prvním místě a okamžitě mě zaujaly (možná to bylo i Hlaváčkovým záměrem). Nastala ohromně zajímavá práce podporovaná i řadou osobností – např. v Historickém ústavu mě dr. Vavroušková upozornila na evidenci českých listin v Sedláčkově pozůstalosti. Sebranych více než 900 listin jsem se rozhodla zpracovat nejdříve ve statistickém přehledu a poté podrobněji rozebrat jednotlivé vydavatelské okruhy – převážně šlechtické kanceláře. Výsledek byl – viděno s odstupem – trochu zjednodušující až školácký (správně to někde nazvala dr. Procházková z benešovského archivu „prvním pokusem“ o zpracování problematiky); snažila jsem se ale, jak jsem nejlépe uměla, a času bylo dost, protože studium se mi nečekaně o rok prodloužilo. Ve čtvrtém ročníku totiž začaly studijní prověrky, já jsem se neprozřetelně před ostatními pochlubila, že mám z vědeckého komunismu pouze dvojku, protože prý látku znám, ale mám k ní školský přístup. U prověrky pak nastala situace, kterou Kundera v románu „Žert“ vyličil tak přesně, že to nebudu opakovat. Než jsem si stačila uvědomit nebezpečí, dostala jsem z Archivní správy předvolání k pohovoru ohledně možného zaměstnání v Státním ústředním archivu; za tím návrhem posluchačů pro pohovor stál prof. Fiala a patrně mě k dvěma vynikajícím kolegům připojil proto, že se seznámil s mojí situací (je to konstrukce ex post, ale pravděpodobná; dodatečně jsem se dozvěděla, že mi hrozilo přerušení studia na dva roky, jako se stalo ve vyšším ročníku Vojtěchovi Mastnému). Přijala jsem tedy a přešla na dálkové studium, kde byla zcela jiná atmosféra, úředníci s námi jednali jako s hotovými lidmi, dobře jsem zapadla mezi kolegy (Jiří Zálaha, Karel Poustka, Stanislav Polák), sobotní konzultace se zvládaly snadno, zopakovala jsem si jen některé zkoušky, Hlaváček trochu dohlížel, jak pokračuji s diplomní prací, a tak jsem v létě 1962 šťastně studium dokončila. Když se ale na věc dívám s odstupem mnoha let, nemohu vlastně mít zvlášť dobrý pocit; díky té „kause“ se mi poštěstilo získat pro celý profesní život výborné místo, zatímco kolegové, kteří tehdy ostatní prověřovali, se potom stali obětmi normalizačních čistek a ocitli se na řadu let mimo obor ...?

Jak vypadalo přijetí do archivu?

Personální agendu pro SÚA tehdy obstarávala Archivní správa. Tamní kádrovák Skula se mě zeptal, nebrání-li něco z rodinných poměrů mému zaměstnání v resortu MV a dal mi vyplnit obligátní asi šestnáctistránkový dotazník; tam jsem si dokonce dovolila neproškrtnout rubriku o náboženství a ani to nevadilo; byl tu asi opravdu velký zájem získat nové síly pro tehdejší 1. oddělení SÚA, kde se soustřeďoval materiál po r. 1918. Tam jsem potom nastoupila 1. října 1960, společně s kolegyní Věrou Janíkovou, ředitel dr. Rejman nás na aktivu v Karmelitské, který se ten den zrovna konal, ohlásil jako nové přírůstky.

Státní ústřední archiv jste znala do té doby jen z praxí?

Ano, jen z praxí; za léta studií to v součtu byla vlastně dosti dlouhá doba, žádnou zkušenost jsem ale neměla právě s oním „novověkým“ oddělením v Loretánské ulici, kam jsem „zapadla / nezapadla“ do různorodého kolektivu kolegů převážně s historickým vzděláním (vedoucím byl Jiří Života, po jeho odchodu na Archivní správu potom František Štěpán). Přestože jsem ještě neměla dokončené studium, zařadili mě rovnou jako mladší odbornou sílu na inventární práce – šlo tehdy o starší registraturu ministerstva vnitra, v mém případě oddělení týkající se četníků; tady jsem hned narážela při snaze doplňovat přímo v depotu z materiálu vročení prior, které v pomocných knihách, podle nichž se inventář dělal, nebylo uvedeno. Jinak si z oněch tří měsíců v Loretánské vzpomínám hlavně na stěhování – to se konalo každou sobotu a poznala jsem přitom, jak „těžký“ – nejenom po stránce odborné – je novověký materiál.

Od r. 1961 jste pak pracovala na Břevnově?

Ano, hned od začátku ledna, a na to již vzpomínám docela ráda. Byla sice krutá zima se spoustou sněhu, klášter i Vojtěška zdevastované, Tereziánský sál, který se teď předvádí v plné kráse, zastavěný regály, v Čínském salonku, kde se pořádalo, plechová kamna, kde jsme si topily – naše pracovní skupina Helešicová, Janíková a já – všechny Věry, tak nám přezvali „triumvěrát“. Staří pánové manipulanti Adámek, Štěpán a Tichý trochu na „promované hlavy“ (já jí naštěstí ještě nebyla) sočili a měli sklon nás trochu kontrolovat (dívky jim pak říkaly „oberste Überwachungsstelle“); bylo to ale jen takové něžné škádlení, děly se pak v archivu i horší věci. O historii převzetí Úřadu říšského protektora jsme mnoho nevěděly, ani že fond není úplný, ale práce nás od začátku bavila; materiál nám vozili v ohromných papírových pytlích a bylo třeba udělat vše od nejhrubšího třídění na jednotlivá oddělení až po konečné zpracování;

orientovat se v provenienci, podle podacích razítek, rozeznávat originály od kopií atd. – byla to pro mne novinka, učila jsem se a těšilo mě to tím víc, že na mne vyšlo právě nejzajímavější – politické oddělení. Nezůstala jsem ale u tohoto úkolu ani do konce inventarizace, rejstřík potom, už snad na mateřské dovolené, vypracovala Věra Helešicová.

Měla jste možnost poznat archiv jako celek?

Vlastně hlavně při společných aktivech, kde se jednou měsíčně scházela všechna oddělení; svolávaly to snad odbory, probíraly se pak stranické věci a pokračovalo se na bázi služební. Více se však „napříč odděleními“ scházela mládež – tedy formálně Svaz mládeže, akce však nemávaly s politikou nic společného (návštěvy výstav, samostatně nebo ve spojení s kulturní komisí ROH pořádané gramofonové přehrávky, recitační pásma, turnaje ve stolním tenisu ...). Většinu toho kroužku tvořili mladí konzervátoři (v r. 1958 byla najednou do archivu přijata početná skupina čerstvých absolventů tohoto oboru na Grafické škole); odtud pochází můj laický zájem o problémy restaurování archiválií a vzešlo z toho i moje jediné celoživotní přátelství.

Jak došlo k přestupu na nejstarší oddělení?

Do toho oddělení byl tehdy přijat Otokar Havlín, ambiciózní pracovník s velkým zájmem o novověký materiál; tehdejší vedoucí dr. František Rajtoral mu chtěl vyhovět a zároveň potěšit vedoucího 1. oddělení Františka Štěpána – svého přítele; pro případnou výměnu jsem připadla v úvahu já, známá tíhnutím ke středověku, a Rajtoral, ačkoli mě nepovažoval za právě dobrou akvizici pro oddělení, výměnu vyjednal. Stalo se to k 1. listopadu 1961.

Byla náplní Vaší práce i předarchivní péče?

O tom mohu říci jen velice málo. Šlo o skartace, na které se chodilo ve dvojicích, ty pak měly rozdělené instituce. Dr. Rajtoral, kterému mě dali „k ruce“, docházel již delší dobu na tzv. masové organizace, měl tam známé a praxe byla zaběhnutá, takže jsem víceméně přihlížela a nemusela se obávat, že z neznalosti povolím likvidaci nějakého důležitého materiálu. Příjemné byly samotné návštěvy oněch institucí v krásných prostorách (např. Svaz žen v Kounickém paláci, Červený kříž v Thunovské ulici). Později jsem byla ve dvojici s kolegou Bolomským a tady jsem zase musela přebírat iniciativu já; naštěstí tehdy nešlo tolik o skartace, jako spíše o kontroly spisoven (vyplňování dotazníků o organizaci spisovny, vedení pomocných knih, skartační návrhy atd.), tedy práce „méně

nebezpečná“. Velkou úlevou byl vznik oddělení pro soudobý materiál, na které tato agenda přešla, a od nás se to již nepožadovalo.

Mohla byste charakterizovat osobnost dr. Rajtorala?

Jako dělnický kádr s tomu odpovídajícím vzděláním (večerní příprava, poté Vysoká škola politických věd, až v závěru několik semestrů historie na Filozofické fakultě) neměl ve funkci vedoucího oddělení tvořeného převážně renomovanými odbornými pracovníky nejlepší pozici; k tomu nepevně zdravý a ne zrovna příznivé rodinné poměry – vše bylo základem k určitému komplexu méněcennosti. Do práce (schvalování pomůcek apod.) nám zasahoval jen někdy v nepodstatných záležitostech, jinak oddělení dobře fungovalo: dr. Kollman byl spolehlivým zástupcem, dr. Culková obětavě vedla administrativu, M. Bergová se starala o plány a výkazy a nikdo prakticky neměl důvod k nespokojenosti. Osobně nebyl Rajtoral rozhodně zlý, nedovedl ubližovat (mně např. pomohl „ututláním“ obvinění, že jsem navedla mládež k podpisu 2000 slov); ke konci trochu dětinstěl a po těžkém onemocnění skončil v jiném oddělení.

Mimochodem – nerada se vyjadřuji k osobám jednotlivých vedoucích; nikdo z nich mě neměl příliš v oblíbě, přestože jsem zjevně nikdy neměla ambice na nějaký služební postup. Asi ve mně vycítili určitou averzi ke všem, kdo jsou schopni a ochotni velet, úkolovat a kontrolovat ... Nikdy to ale nepřerostlo do nějaké neposlušnosti. Někdy jsem si představovala, že s ženou na místě vedoucího bych si rozuměla lépe – to se mi opravdu potvrdilo, ale až ke konci, v posledních dvou případech.

Vaše diplomová práce byla okamžitě publikována, to tehdy nebylo zvykem, dokonce i v zahraničí.

Do Sborníku archivních prací moji diplomní práci doporučil prof. Fiala (tehdejšímu redaktoru dr. Šambergerovi), dr. Pražák ve svém posudku konstatoval určitý zjednodušený pohled na problematiku, ale k tisku ji schválil, a tak po určitém zkrácení z technických důvodů skutečně ve Sborníku vyšla. Jediná kritika, na kterou se pamatuji, přišla z Brna od dr. Zírdkaveselého – s doplněním několika písemností, které mi unikly. I. Hlaváček potom přišel s možností publikace v Archivu für Diplomatiek; téma pronikání národních jazyků do listin bylo totiž právě aktuální, zpracovávané nejen v Německu, ale i ve Francii, a tak redakce zřejmě projevila zájem o příspěvek ze slovanské oblasti. Za honorář ze Sborníku jsem si mohla zaplatit překlad do němčiny (udělal ho otcův známý, JUDr. Alfons Hubala, který se pak etabloval jako překladatel řady historických textů a resumé),

Hlaváček překlad v mnohém upravil a vůbec projevoval o celou přípravu německého vydání práce od počátku až po to odeslání poštou velký zájem – úctyhodný a naprosto nezištný přístup učitele k nedávné studentce! S prvním vydáním ve Sborníku souvisí ještě humorná historka, kterou dávám k lepšímu jako „čestný doktorát brněnské university“. To když prof. Šebánek, který s doc. Duškovou k nám pravidelně zajížděl na poslední kontroly listin před vydáním Codexu, zjistil, že ona „děvenka“, která mu vždy listiny přináší ze skladiště, je totožná s autorkou onoho článku o česky psaných listinách, viditelně se zastyděl a pronesl: „To je velmi dobrá práce, paní doktorco!“ (tedy titul, o němž v oné době „promovaných“ nebyla vůbec řeč ...)

Byla tehdy přirozenou součástí pracovní doby práce na vědeckých úkolech, byla podporována? Bylo to pro Vás atraktivní?

Řekla bych, že přímou součástí pracovní náplně to nebylo. Řada kolegů ovšem měla svá oblíbená témata, ale věnovali se jim – při tehdejších velkém pracovním zatížení – spíše soukromě bez zvláštní podpory ze strany vedení. Jejich publikace byly samozřejmě pak brány jako plus při různých hodnoceních. Pokud jde přímo o mne, vždy mi psaní dělalo velké potíže, a i když jsem měla různé nápady (např. jsem si dělala heuristiku k otázce multiplicity listin a k otázce deperdit), vždy převážily služební úkoly, na které jsem vynakládala i vlastní volný čas.

Jaký dojem jste měla z Vašich počátků na I. oddělení? Kdo Vás zaujal a ovlivnil jako archivář, odborník, historik apod.

Předně tu byl velký obdiv k úrovni oddělení jako celku; z generace tehdejších čtyřicátníků, mezi které jsem se jako začátečnick dostala, bylo na každém co obdivovat: dr. Kollmanna, jak suverénně zvládal velké projekty, dr. Culkovou pro ohromnou trpělivost a systematicklost práce a odvalu vymýšlet netradiční metody zpracování, dr. Liškovou pro neuvěřitelnou hbitost a výkonnost atd. atd. A ovšem tu byl můj pozdější manžel, který kromě nanejvýš spolehlivé práce v archivu zůstal věrný svému původnímu zájmu o univerzitní dějiny a dokázal v tomto směru vytvořit řadu edic (v „předpočítačové“ éře budily úžas jen ony metry pomocných kartoték ...)

Když jste přišla do I. oddělení, jaké byly Vaše první úkoly?

Úplně na začátku jsem ještě v Karmelitské pomáhala dr. Culkové řadit lístečky ke katalogu fondu Morava, potom – již v Dejvicích, mě „nasadili“ na

závěrečné práce na právě dokončovaném inventáři I. oddělení arcibiskupského archivu; hlavně šlo o zařazování dodatků a varií, což je při neznalosti fondu jako celku práce přímo vražedná a dr. Čáňová ze mne byla právem nešťastná. Alespoň jsem pomohla rychle očíslovat kartony tohoto fondu, a potom v létě 1962 – hned po promoci – jsem se dostala do skupiny, která inventovala v arcibiskupském paláci III. oddělení – materiál z konce 19. a počátku 20. stol. Zde byl velký problém zpřístupnění chronologicko-numerické řady (přes 1600 kartonů), aby nevznikly ony neblaze proslulé „logaritmické tabulky“ obsahující pouze čísla (jednací, data a kartony); vymysleli jsme si s dr. Beránkem systém hesel, která by mohla badatele zajímat (stavební věci, spory apod.) a vypisovali alespoň ty – tedy řešení nesystémové a narazili jsme s ním, ale výsledný inventář alespoň nějaké informace poskytuje.

Nejvíce jste však spojena s listinnými fondy.

To je krásná formulace, velice mě těší. S listinami jako s pracovním úkolem jsem se poprvé setkala myslím již koncem roku 1964, když jsem něco dokončila v předstihu a dr. Rajtoral mi za odměnu (něco jako odměny finanční tehdy neexistovaly) svěřil inventarizaci strahovských listin. Bylo jich přes 500, do konce roku jsem inventář opravdu vypracovala; byla to ovšem začátečnická práce, dr. Dolista – původně strahovský řeholník - mi poslal dlouhý seznam chyb, kterých jsem se tam dopustila; vše jsem opravila a byla mu velmi vděčná. To tedy byl počátek. K listinám našeho oddělení (s výjimkou listin archivu zrušených klášterů, zinventovaných dr. Pražákem, a ovšem Archivu české koruny) nebyly vlastně moderní pomůcky; vyvrací se tím vžitý názor, že generace absolventů Archivní školy se zajímala výhradně o listiny; zde naproti tomu již existovaly inventáře spisových částí archivů klášterů „sistovaných“ v r. 1960 (z pera dr. Culkové, Čáňové, Pavly Burdové ...), listiny zůstávaly mimo. Pustili jsme se s dr. Beránkem s radostí do jejich inventarizace a během několika let je zpracovali, přičemž o vlastní registování jsme se dělili (moje registry jsou o něco podrobnější), Beránek potom vždy sepsal úvod a já jsem sestavovala rejstříky. Metodicky jsme se sice řídili Základními pravidly, ale v obavě, zda v dohledné době nastoupí druhá podrobnější etapa – katalogizace, jsme se snažili alespoň do registů dostat více údajů, především osobních i místních jmen (i když samozřejmě ne všechna); říkali jsme tomu prohloubený inventář. Jako poslední přišly na řadu listiny křížovníků s červenou hvězdou, a tady nám dr. Kollmann již povolil vypracovat katalog. Byla to po celou tu dobu krásná práce, a jediné, co nám ztrpčovalo život, byly normy. Bylo to zpočátku šest listin na den, později (když jsme inventovali často složité smlouvy

z guberniálních listin) snad norma klesla na čtyři, vše bez ohledu na to, šlo-li o desetiřádkovou smlouvu na věčný plat nebo metrový notářský instrument o složitém právním sporu. Byl to tedy život „s jedním okem na listině a druhým na hodinkách“, případné nesystematické změny v pořadí práce (prokládání složitějších případů lehčími, aby pro „vystresovanost“ autora neklesala kvalita). Smí-li trochu odbočit, pokud jde o rukopisy, norma 20 na den se dala celkem dobře plnit, horší to bylo u spisového materiálu, 10 kartonů denně bylo možno snadno zinventovat u velkých signatur – inventárních jednotek, ale např. u Staré manipulace někdy jeden karton obsahoval těch jednotek desítky...; normovaly se i rejstříky k inventářům – 50 inventárních záznamů na den, a u našich prohloubených inventářů, uvádějících v jednom registru třeba 30 hesel, bylo vypracování 1500 rejstříkových záznamů za 8 hodin poněkud „nad síly“. Normy pak byly až do r. 1989, nižší, ale byly.

Jak se normy kontrolovaly?

Dělali jsme měsíční výkazy, nedovolili jsme si v nich nic zkreslovat a raději nasazovali v těch etapách práce, kde to šlo (např. u rejstříků), večery, soboty a neděle. Jaké by byly bývaly sankce za závažné „nesplnění“, vlastně nevím, nikdy jsme nenechali věc dojít tak daleko. Vše kromě norem souvisí vlastně se samotným plánováním v archivnictví; pocítili jsme to např. v r. 1966, kdy jsme měli zinventovat materiál kláštera františkánů a sbírku typářů, na každý z těch úkolů bylo vysazeno půl roku, a přitom ještě počátkem listopadu nebyli ještě k zoufalství dr. Rajtorala hotovi oni františkáni – nesmírně složitý fond „v rozsypu“, bez signatur, kde bylo třeba vytvořit umělý pořádací systém. Typáře, ve většině stereotypní materiál, se pak do konce roku podařilo zpracovat, a „bylo splněno“.

Měla jste fondy i ve správě?

V případě listin to tak mohlo vypadat, ale šlo jen o jakousi správu „operativní“, tedy předkládání do studovny a vyřizování dotazů, inventarizaci a vypracování části statí do Průvodce; bylo tu tedy jakési horizontální, chronologické dělení, které šetřilo čas. Ve skutečnosti tvořily listiny vždy celek s příslušným fondem, který měl jednoho správce; ten pak obstarával badatelskou agendu z mladší, spisové části. Mně samotné přidělil dr. Rajtoral brzy po příchodu do oddělení některé menší, tehdy „volné“ fondy, myslím hlavně lenní a hraniční spisy. Nikdy jsem o správu fondů neusilovala, administrativa s tím spojená přece jen zdržovala od zpřístupňovacích prací.

Jak oddělení fungovalo?

Dá se říci, že velice dobře. Přes dosti slabé vedení si byli všichni vědomi (a nejen plány a normami nuceni), že úkoly mají smysl, a navíc si, alespoň tak jsem to viděla, i vážili možnosti pohybovat se mezi tak vzácným a krásným materiálem ... Jednotliví pracovníci byly výrazné osobnosti, ale zvláštní animozity nevnikaly, a kolektivy vytvářené k zpracování jednotlivých fondů se vždy nakonec shodly. Doba ovšem požadovala i určité mimopracovní soužití, a ani zde nebyly problémy; stejně jako ostatní oddělení jsme museli soutěžit o titul Brigáda socialistické práce a založit kroniku, kterou můj muž nejen obětavě vedl (včetně zápisů o pracovních poradách i záznamů o společných návštěvách kulturních akcí apod.), ale i trochu ve stylu naivního malířství ilustroval. S odstupem se divím, co vše jsme dokázali jako politickou činnost zamaskovat, ale nakonec jsme titulu dosáhli (snad dokonce dvou stupňů – bronzový a stříbrný odznak). Oddělení také velice stmelovala starost o fyzický stav materiálu. Při větších deštích jsme automaticky po ránu nastupovali s kbelíky a lopatkami k odstranění spodní vody, pronikající do nejnižšího podzemního podlaží; obtížnější byl boj s plísněmi, které se začaly rozmáhat vinou zhoršeného klimatu v depotech (kvůli úsporám se přestalo v depotech nejdříve topit, pak i větrat). Sama jsem to pozorovala na listinách, napsala jsem o tom i malý článek do Zpravodaje vědeckotechnické společnosti a pokoušela jsem se (s kolegyní Bergovou) i o primitivní zásah – mechanické otírání listin hadříky (což jistě muselo školené konzervátory uvádět v zoufalství ...) Fyzické síly bylo třeba nasadit i jinak: v prvních letech muži pomáhali skládat koks dodávaný pro kotelnu, později, za dr. Hrubého, když v budově začaly velké stavební práce v souvislosti budováním nového trezoru, získáváním nových prostor přepatrováním světlíku atd., jsme se pak účastnili úplně všichni.

Jaké bylo celkové klima v archivu kolem roku 1968?

O politické dění jsme se zajímali, myslím, všichni, i takoví, od nichž by se to vzhledem k jejich povaze ani nedalo předem očekávat (např. dr. Beneš). Byla řada shromáždění, sepisoval se tzv. Akční program, petice ... I po odborné stránce přinášela ta doba naděje, zvláště pro nás mladší – třeba že se obnoví možnost výzkumů v Římě. Stejně doufala v. r. 1989 nastupující archivářská generace, a dělalo nám radost, že oni již zklamáni nebudou. Pak ovšem nastoupila normalizace a s ní spojené prověrky, které postihly spíše straníky: řada z nich nesla těžce vyškrtnutí z KSČ; nestraníkům se při prověrkách zpravidla podařilo nějak „vyváznout“ a ani v nepříznivých případech nebyly celkem žádné sankce (na

mně např. bylo požadováno, abych si pořádně nastudovala „Poučení z krizového vývoje“ a přihlásila se k „reparátu“; neudělala jsem to a nic se nestalo ...) Normalizace se projevila třeba také v praxi knihovny, kde jsem tehdy měla na část úvazku svěřenou výpůjční agendu: vyřazovaly se knihy, klíčem nebyl obsah, ale autoři (např. první knižní publikace dr. Beránka musela zmizet – kvůli emigraci spoluautora); vzpomínám, jak jsme s knihovníkem p. Vaisem odváželi všechna díla Pekařova a vyřazovali jejich lístky z katalogu (včetně těch na časopisecké články, aby nám někdo náhodou nezkonfiskoval celý Český časopis historický); po létech se vše ze „zvláštního fondu“ v pořádku vrátilo.

Dalším velkým úkolem bylo uspořádání fondu Stará manipulace.

To byl snad jediný případ, kdy jsme inventarizaci nějakého fondu sami navrhli a snadno u vedoucího prosadili (velké předběžné schvalovací řízení nebylo tehdy ještě obvyklé). Je všeobecně známo, že fond byl za kubánské krize na podzim r. 1962 z bezpečnostních důvodů převezen na Moravu a tam dosti utrpěl uložením za nikoli nejlepších fyzických podmínek a hlavně přivážením signatur, požadovaných badateli, do Prahy do studovny. Když se po asi pěti letech oněch více než 2000 kartonů z toho „exilu“ vrátilo, bylo pochopitelně nutné je zrevidovat a přitom se logicky nabídla možnost sepsat v rychlosti i inventář (dosud se používaly původní indexy a elenchy). Jako inventární jednotka byla zvolena celá původní signatura (tedy spisy vztahující se k jednomu místu, rodu nebo věcnému heslu) a my jsme vytipovali, která důležitá podčísla v rámci signatury by bylo vhodné vypsát; opět jsme tu podstupovali boj s normami (zvláště v případech velkého počtu signatur v jedné krabici), ale inventář vznikl a slouží dosud.

Na přelomu 70. a 80. let jste se začala věnovat zpracování osobních fondů, jak k tomu došlo?

Bylo to až v r. 1984. Tehdy manžel odcházel do důchodu a kolem mně vzniklo jakési zvláštní ovzduší, prý jako bych se považovala za natolik schopnou, abych úkoly po manželovi převzala (při mé povaze mě sotva co mohlo ranit víc), a bylo mi dr. Hrubým řečeno, že dojde k přeskupení, listiny se těsněji připojí ke spisovým částem fondů (vertikální dělení), pro správu klášterů bude přijata nová síla a já si mám fondy ke správě vybrat. To nebylo nejhorší, otázkou, co dál, jsem se již dříve zabývala (listiny jsme již prakticky zinventovali), dr. Úlovec právě odcházel na Archivní správu, a tak jsem se rozhodla převzít po něm fondy státní správy předguberniálního období. Změny v oddělení

se bohužel nějak vynesly ven, vyskytly se intervence údajně v můj prospěch, něco tam bylo docela „kontraproduktivní“, takže dr. Vrbata, ač velice nerad, musel můj případ řešit na jaksi „disciplinární úrovni“; naštěstí odbory se za mne postavily, a tak jsem mohla v archivu zůstat a pustit se do nové práce. První zpřístupňovací úkol byly právě ony osobní fondy (tehdy se říkalo pozůstalosti). Práce to byla celkem snadná, metodika pevně stanovená a k dispozici mnoho vzorů (hlavně řada inventářů z Památníku národního písemnictví); nesouhlasila jsem pouze s požadovaným způsobem inventarizace korespondence, připadal mi jaksi popisně povrchní, spíše knihovnický, bez přihlídnutí k často velmi závažnému obsahu (ráda se dovídám, že nyní již existuje způsob podrobnější). Také mi vadila povinnost vnitřní skartace, trochu jsem v té věci zalhala a množství vyřazeného materiálu zveličila (teď se již, myslím, v osobních fondech neskartuje). Během r. 1984 jsem tak vypracovala inventáře pozůstalostí dr. Dostála, dr. Prochna a dr. Beneše, kromě dvou menších, které se pak delimitovaly do Univerzitního archivu), každý z těch fondů měl jinou povahu a všechny byly zajímavé; tempo ovšem bylo zase jako obvykle velké (od dr. Křivského jsem se potom dověděla, že v Památníku poskytují času několika násobně více).

Uvažovalo se o zpřístupnění Nové manipulace stejným způsobem jako u Staré manipulace ?

Plán zpřístupnění vznikl až po manželově odchodu do penze, za dr. Hrubého, který stanovil, že při inventarizaci se má jít o úroveň hlouběji, tedy že inventární jednotkou nebude signatura, nýbrž každé podčísló (fascikl týkající se v rámci signatury jedné záležitosti); to bylo jednoznačné a odpadly úvahy výběru podčísel vhodných pro vypsání. Podstatně horší, hlavně pro mne osobně, byla organizace práce: ocitla jsem se totiž nechtěně v čele sedmičlenné pracovní skupiny (kolegyně Klímová, Kokošková, Kukánová, Matusíková, kolegové Gottfried a Truschka; tohoto historika bez zkušeností s archivním materiálem je třeba uvést zvlášť – ve velmi krátké době se vyrovnal s paleografickými i jazykovými problémy a „trefil se“ do systému zpracování). Vymyšlení zásad pro zpracování mě docela těšilo – šlo o stylizaci registů, práci s přílohami, dorzálními poznámkami atd., aby předtištěné inventární karty byly vyplňovány pokud možno jednotně. S normou 1,5 kartonu na den jsme ovšem v některých případech dosti zápasili a pro mne bylo přímo utrpením kolegům hlídat výkony a výkazy; naneštěstí dr. Pecháček, který se stal po úmrtí dr. Hrubého vedoucím oddělení, vytrvale odmítal mé prosby, aby dal do čela skupiny někoho jiného. Inventář jsme přes mírné kolize dokončili a nyní již léta čeká na přepsání ...

Na přelomu 70. a 80. let postupně docházelo i ke generační změně kolektivu I. oddělení.

Ano, oddělení se postupně doplňovalo, přicházela skupina žáků doc. Skýbové (dr. Hrubý, Čumlivski, Truschka, později Sedláček), z absolventů archivního studia kol. Mатуšíková, Pazderová, Klímová ... U většiny z nich (a platí to i pro ty, kteří doplňují stav oddělení v poslední době) jsme obdivovali vysokou odbornou vybavenost, s níž přicházeli z fakulty: množství studijního času, který jsme my ztráceli nešťastnými politickými předměty, nahrazují nové disciplíny (v naší době např. neexistovala kodikologie), mají skripta, při seminářích mohou jít do větší hloubky ... někdy se mi zdá, že ve srovnání s některými dnešními diplomními pracemi by vypadaly ty naše jako pouhé seminárky. Bohužel s příchodem nových generací, takto odborně vybavených, jako by v archivu úměrně klesala náročnost úkolů – ústupem od zpřístupňovacích prací k pouhé „odborné správě“ fondů (mj. např. s nástupem digitalizace pomůcek), výstavám a jiným formám propagace; přitom by noví kolegové tak nutně potřebovali uplatnit a doplnit své teoretické znalosti právě plněním nejsložitějších úkolů, před které může být archivář postaven. Sama jsem měla se získáváním informací o archivu ty nejlepší zkušenosti, když se mi dr. Beránek hned po příchodu do oddělení každé ráno v tomhle směru chvíli věnoval (dosud mám ty poznámky schované) a k stáru jsem se o něco podobného, pokud to šlo, pokoušela u nastupujících kolegů také. Pravidelně mi byli svěřováni posluchači historie (myslím hlavně z Jihočeské univerzity), přicházející do oddělení na týdenní praxi; tady šlo pouze o nejstručnější poučení o oboru samotném, druzích prací, pomůcek atd. – ani to nebylo bez zajímavosti.

Již několikrát jsme se dotkli osobnosti dr. Vrbaty a dr. Hrubého, mohla byste je charakterizovat?

Myslím, že měli dokonce něco společného: žádný z nich nebyl vysloveně průbojný vůdčí typ. Dr. Vrbata, jak si pamatuji, se vysloveně raději vyhýbal oficiálním společenským akcím; přitom řídil velký podnik s odvahou a nasazením, dovedl využít výhradně ve prospěch archivu svých četných kontaktů na stranické i jiné úrovni, nenechat se zastrašit „shora“ a současně se citlivě choval k podřízeným, které řídil skutečně dobře. Dr. Hrubý byl velice nadaný člověk s předpoklady pro vědeckou práci, jak jsem se doslechla, dokonce vstup do strany a přijetí funkce vedoucího oddělení bylo u něho motivováno oním „mohl by to dostat někdo horší“. Vést kolektiv složený částečně ze spolužáků a kamarádů, částečně ze starších renomovaných archivářů, navíc s výrazným

ženským elementem, rozhodně nebylo snadné a bylo by k tomu asi třeba pevnější povahy. Projevovalo se to i v praktických odborných otázkách, když dr. Hrubý např. pod tlakem něco pracovníkovi nařídil a zároveň naznačil možnost to v budoucnu změnit ... Energicky ovšem vystupoval v otázkách modernizace, propagace, přestavby budovy a stavby nového trezoru; jako by se v této oblasti „našel“. Mohu-li dodat ještě něco zcela osobního, oba tito vedoucí v mém případě ukázali velké sociální citění, když mi (poté, co maminka ztratila zrak a posléze byla nepohyblivá) povolili zkrácený úvazek, ačkoli jsem za této situace neměla nárok o něco podobného požádat (pracovala jsem tedy na šest hodin, plán ovšem zněl na plných 220 dní, vykazovat nižší výkony jsem se neodvážila, a tak opět nastoupily večery a víkendy; archiv tak za šest let ušetřil na mém platu nějakých 40 000 Kčs, takže si tu nezaslouženou výsadu s odstupem času ani nevyčítám; to je ovšem již jiná záležitost ...)

Jaký je Váš názor na fenomén digitalizace archiválií v souvislosti se zpřístupněním listinného materiálu I. oddělení NA (projekt Monasterium). Je v této souvislosti stále aktuální prohloubené zpracování listin (katalogy k fondům, souborný katalog apod.) nebo již neaktuální?

Projekt digitalizace se mi úžasně zamlouvá. Sice asi spotřeboval hodně času, ale celá organizace byla ze strany rakouských pracovníků obdivuhodná. Výsledek se mi ohromně líbí. Dálkový přístup, možnost studia detailů, to je vše k nezaplacení.

Pokud jde o aktuálnost tradičního zpracování, stroj člověka nenahradí. Vždycky budou badatelé, kteří nemají dostatečné paleografické nebo jazykové vybavení, a ti musejí mít tradiční pomůcky, nejlépe katalog nebo prohloubený inventář.

Já jsem vůbec vždycky pledovala pro nadfondové pomůcky, i pro ty celostátní, např. soupisy pozemkových knih, česky psaných listin, vedut, pečetí. Sice se objevovaly výtky, že někdo na Archivní správě zadá něco, co ho zajímá, jako celostátní úkol. Ale je to jednou hotovo a to považuji za podstatné.

Kdysi jsem na nějaké konferenci propagovala vytváření diferenčního rejstříku k listinným fondům. Tedy vzít stávající pomůcky, vracet se a doplňovat hesla a dotáhnout pomůcku rejstříkovou formou na úroveň katalogu. Stejně tak jsme se snažili mechanickým seřazením kartiček vytvořit na základě pomůcek k listinným fondům generální rejstřík. To je snad i naznačená cesta, kterou by se mohl budoucí správce listinných fondů Národního archivu ubírat při prohlubování současného zpřístupnění těchto fondů.

V závěru své aktivní kariéry jste byla správkyní rozsáhlého souboru archivních fondů státní správy z předguberniálního období (1526–1749). Jaké vidíte úkoly pro budoucí zpřístupňování tohoto komplexu?

Tyto fondy můžeme v zásadě rozdělit do dvou skupin. První jsou tzv. vídeňské fondy, tj. ty, které byly převzaty z rakouských archivů v rámci archivní rozluky ve 20. letech minulého století (Česká dvorská kancelář, České oddělení dvorské komory, Čechy, Morava, Slezsko nebo Valdštejniana). Druhou skupinu tvoří fondy, které byly uloženy v našem archivu a jeho předchůdcích kontinuálně od doby vzniku, resp. zániku svých původců (zejména fondy Staré a Nové manipulace a tzv. nemanipulované spisy, Morava, Lužice, Staré militare). O obou skupinách platí, že nesou stopy zpracování několika generacemi archivářů, ale samozřejmě to není zpracování konečné, v řadě případů není ani ideální. Vůbec bych chtěla velice energicky vyvrátit občas zaznívající názor, že v I. oddělení Národního archivu jsou již všechny fondy uspořádané a není zde co dělat. Druhou stranou mince je to, že já jako fanatik zpřístupňovacích prací často nerozumím tomu, proč se odborní archiváři musejí zdržovat s řadou jiných činností.

Pokud jde o jednotlivé fondy, u řady z nich je nutné udělat finalizaci existujících pomůcek spočívající často „jen“ v jejich přepisu a konečné redakci. Nejpalčivější se mi zdá v tomto smyslu situace u fondu Nová manipulace s existující rozsáhlou kartotékou, o jejíž vzniku jsem se již zmiňovala. Já jsem se pokusila formou jisté sondy s tímto přepisem začít, ale u toho zatím zůstalo. Rozsáhlá kartotéka je k dispozici i ke korespondenci z fondu Valdštejniana, je to vlastně pomník dr. Kollmanna, který jejímu vytvoření věnoval nemalou část své aktivní kariéry. Vůbec již nemluvíme o kartotéce k Nadačním listinám.

Po moderním zpracování by volaly některé fondy s archaickými pomůckami z první republiky, např. Lužické spisy nebo Staré militare, kde je prakticky 300 nezpracovaných kartonů.

K oběma manipulacím bylo plánováno vytvoření společného hesláře. Byla to dobrá myšlenka a je škoda, že tyto práce byly přerušeny. Možná by se na to vynaložilo více času, než by to zasloužilo, ale pomůcka by to byla jistě dobrá.

Svou aktivní kariéru jsem končila zpracováním fondu Čechy, Morava, Slezsko, asi dvě třetiny jsou prakticky katalogizovány. Plánovala jsem vytvoření jakéhosi virtuálního inventáře podle registraturního plánu české dvorské kanceláře, ale práce také už nebyly před mým odchodem do důchodu dokončeny.

Pokud jde o České oddělení dvorské komory, tam je situace nejkomplicovanější. Fond má čtyři registraturní části, k části I byly archivu kdysi poskytnuty mikrofilmy pomocných knih z Rakouského státního archivu, nicméně

se při bližším srovnání ukázalo, že spisům neodpovídají. Regestovat každý spis by bylo na celé oddělení po dvě generace. Snad by tedy byla nosná metoda obsahového rejstříku aplikovaná kdysi dr. Culkovou na nemanipulované spisy. Druhou možností je podrobnější srovnání s pomocnými knihami ve Vídni a jejich digitalizace. Při zpracování fondu České oddělení dvorské komory bych ovšem preferovala jeho IV. část. Je to velice cenný materiál a byla by to moc hezká práce. Pomůcka vypadá na první pohled dobře, ale částečně neodpovídá, jsou tam velice široké signatury, třídění je naprosto hrubé. Já jsem kdysi zkoušela začít, udělala jsem písmeno A, na začátku B jsem našla něco vraženého z konce abecedy, tím se posunulo číslování proti pomůcce, a pak jsem přestala.

Takže i zde zbývá mnoho udělat, už vůbec nemluvím o tzv. komorních knihách.

Co byla sbírka tzv. komorních knih a jakým způsobem jsou dnes tyto knihy zpřístupněny?

Jsou to pomocné knihy, které se vedly u úřadů, jejichž registry se potom zmanipulovaly do Staré a Nové manipulace (česká kancelář, komora a místodržitelství). Stranou zůstaly nemanipulované spisy z 1. poloviny 18. století, které byly ponechány v původním registraturním uložení. Starší knihy pozbyly zmanipulováním svůj smysl jako pomůcky pro orientaci v registratuře. Musí se uvážit, že všechny úřady měly expedici českou, německou, případně další menší a uvnitř expedic se vedly zvláštní knihy pro spisy přijaté a odeslané i další typy knih. Takže je to „řada řad“ knih, ke které je k dispozici prvorepublikový inventář dr. Pešáka, který jsem, příznám se, nepochopila. Knihy jsou pročíslovány od 1 do konce, jako samostatný archivní fond ale tento soubor neexistuje. Dnes jsou vlastně součástí fondů tzv. nemanipulovaných spisů (Česká komora, Staré české místodržitelství) a Česká dvorská kancelář, fyzicky je příslušná skupina komorních knih uložena jen u ČDK, ostatní podle prostorových možností budovy.

Já jsem se snažila udělat v nich kdysi nějaký systém, seřadit knihy v jednotlivých logických řadách, ale narazila jsem, protože se mi stalo, že jsem měla jednu expedici, jednu řadu spisů, jedno období, ale nesouhlasilo mi to. Tak jsem to odložila. Bylo by ovšem záslužné na systém přijít. Prospělo by aspoň knihy zinventovat, aby každý fond měl dílčí inventář „svých knih“ zpracovaný podle pravidel.

Tedy: ČDKM IV a komorní knihy byly dva mé nedokončené pokusy o sondy do materiálu, podniknuté naštěstí mimo plán „ex privata industria...“.

Pracovala jste na řadě edičních projektů (např. Regesta aetatis Venceslai IV., edice listin korunního archivu, tzv. censimento nebo soupis česky psaných listin a listů). Jaké zde vidíte možnosti do budoucna?

U korunního archivu samozřejmě dotáhnout textové části, nyní se dokončuje období Ladislava Pohrobka, mělo by se začít období Jiřího z Poděbrad. Má to svůj smysl a ničím to nebude nahrazeno. U václavských regist jsme letos vydali první část obsahující klášterní listiny a bohužel nevidím v tuto chvíli pokračovatele. Už kdysi jsme zpracovali originály z dalších fondů (korunní archiv, guberniální listiny, ČDK, ČDKM, APA). Klášterní listiny jsem před vydáním edice brala znovu do ruky, aby to bylo jednotné, tak i u ostatních fondů by bylo nutné registry prohloubit a upřesnit. Pokud jde o opisy, nyní procházím Starou manipulaci a jestli to dobře dopadne, tak to dodělám. Moc bych si přála, abych aspoň formou podrobné evidence mohla ten materiál podchytit. To bych pak ráda věnovala odvážnému nástupci. A pak jsou ale další fondy... U česky psaných listů by už snad nebyla nutná další revize a mohlo by se směřovat už k vydání. U projektu censimenta snad už je postaráno o vydavatele.

Jaké vidíte důležité badatelské úkoly z oblasti dějin státní správy z období 1526-1749, které čekají na své zpracování?

Oblast mi byla vždy dost odlehlá, nevím co navrhnout. Snad by bylo možné uvěřňovat nomenklaturní složení jednotlivých úřadů pomocí kalendářů, schematicismů a spisového materiálu. Je to hodně práce a chce to člověka, který myslí takovým směrem.

Pokud by bylo míněno zpracování dějin jednotlivých úřadů, které své monografie zatím nemají nebo mají pouze pro starší období, pak by snad stály za úvahu např. lenní fondy atd.

Pokud byste se měla vrátit na začátek, vybrala byste si opět povolání archivářky? Na co byste se zaměřila a co byste případně udělala jinak?

V každém případě ano. Co bych udělala stejně nebo jinak, to by záleželo na okolnostech. Kdyby to bylo za tehdejších podmínek, norem, tlaků, tak nevidím, co by se dalo dělat jinak. Pokud by to bylo nyní ve svobodnějších podmínkách, snažila bych se pracovat ve větším klidu, soustavněji a pokoušet se o podrobnější zpracování. Kdybych měla trochu jinou náтуру, snažila bych se zároveň tlačit na prosazení priorit, o kterých jsem už dříve mluvila.

A nakonec, docela „mimo protokol“, ještě druhá osobní věc, i když se netýká jen mne, ale archivních důchodců vůbec. Předně si velice vážíme možnosti každoročně se setkávat, řada kolegů přiznává, že se na ono listopadové odpoledne pomalu celý rok těší, stejně jako na informace paní ředitelky o dění v ústavu za uplynulý rok. Je možno přát si v této souvislosti ještě něco víc? Mohly by se např. v seznamu publikací pracovníků uvádět i práce nás – bývalých kolegů, které beztak často vyplynuly z naší dlouholeté práce v ústavu (stačilo by je nějak označit – třeba hvězdičkou nebo již křížkem ...). Mimochodem, poměr archivů k penzionovaným zaměstnancům se liší případ od případu; dr. Kollmann např. vyprávěl, že ve Francii mají doživotně povolen přístup do depotů, jinde zase třeba i ředitel významného archivu v den dosažení penzijního věku odchází a předává definitivně vše, jako předává pokladní v obchodě pokladnu ... Situace u nás se pohybuje někde mezi obojím; je třeba si vážit toho, když vedoucí oddělení ústně povolí bývalému pracovníkovi půjčit si se souhlasem správce depotu klíče a dostat se tak třeba i ke své pozůstalosti, pokud ji již předal, nebo i k jinému materiálu, ale mnohem příjemnější pocit by přitom byl, kdyby věc prošla poradou oddělení, když už ne gremiální poradou, všichni by o tom věděli a přistižený si nemusel připadat jako vetřelec ... (Alespoň snad tolik, když už, bohužel, není možno bývalým kolegům, kteří by měli zájem, povolit vypomáhat při potřebných pracích bez zvláštní smlouvy a honoráře).

*Rozhovor se uskutečnil ve dnech 29. února, 7. března
a 18. dubna 2012 v Národním archivu.*

Rozhovor vedl Jan Kahuda.